

Arquíloc, o «la poesia sóc jo»: Una conferència de Carles Riba

PRESENTACIÓ

En aquest Simposi hem tingut ja ocasió de sentir a parlar de Carles Riba com a hellenista i traductor. També jo en parlaré, però des d'una perspectiva una mica diferent, no pas per cap afany d'originalitat gratuïta, sinó per la mena mateixa del material que ha estat objecte de la meva atenció. Permeteu-me que us llegeixi, per tal d'introduir-ne l'exposició, els dos primers paràgrafs de l'*Aperitiu* que publicà Josep Maria de Sagarra al «Mirador» del 22 de juny de 1933. Són una mica llargs, però prou divertits perquè pagui la pena que ens hi entrem:

«Una bona conferència és de les coses més gustoses i més delicades que es poden tastar en aquest món de misèries. I precisament una bona conferència resulta un plat tan atractiu, perquè en general les conferències que s'engeguen en aquestes càtedres i davant d'aquesta aigua amb bolado deixada de la mà de Déu, acostumen a ésser unes llaunes opulents o unes sonsònies descolorides. Estem avesats que ens vinguin grans arqueòlegs, grans humanistes i grans saltimbanquis amb aquella tristesa de puré de pèsols que els entela les ulleres i dona a llur veu i a llurs bigotis la qualitat pètria, grisa i ensopida que un hom descobreix en els sarcòfags. Al Conferència Club, que és allí on es serveixen les conferències més brillants i més acreditades de Barcelona, moltes vegades he pogut observar en el maquillatge de les senyores el to verdós d'una bilis justificada davant d'allò que podríem dir-ne una estafada de caràcter científic.

Però quan una bona conferència —*rara avis* dintre el galliner de la pedanteria internacional— es produeix davant d'un públic ben alimentat i ben administrat, fins les senyores que viuen als núvols i tenen els conceptes més personals i més lluny d'osques sobre la retòrica del conferenciant, encara que no pesquin tota la submarina suggestió d'una bona conferència, no poden dissimular en el roig dels llavis aquell somriure de simpatia i aquella positiva tremolor de l'interès. I aquestes manifestacions són les que es varen produir dilluns amb la conferència de Carles Riba sobre la personalitat del poeta Arquíloc».

En efecte, l'associació «Conferentia Club» havia estat fundada el 1929, sota el patrocini del senyor Cambó, amb la finalitat, segons que confessa ell mateix al primer volum de les seves memòries, que les «dames i damiselles de la bona societat» guanyessin cultura i, alhora, que els intel·lectuals del país aprenguessin maneres, tot posant en contacte aquests dos grups.¹ El fet és que, a partir del 1929 i fins a l'esclat de la guerra, van organitzar-se dos cursos anuals de conferències (un de primavera i un de tardor), que intel·lectuals prestigiosos d'arreu d'Europa (i no només del país) solien donar a la sala de festes de l'Hotel Ritz, de Barcelona. Així, hi van prendre part personalitats de la categoria o de la fama d'André Maurois, Ortega y Gasset, Keyserling, Karl Vossler, Pere Bosch Gimpera, Antoine Meillet i l'admirat mestre de Riba, Paul Mazon.

El curs de primavera del 1933 fou clausurat el 19 de juny per Carles Riba, que dissertà sobre el poeta grec Arquíl·loc. La conferència, que duia el títol *Arquíloc, o «la poesia sóc jo»*, no va ser publicada, tot i que va tenir un ampli ressò a la premsa ja d'abans que Carles Riba la donés (als arxius de la família Riba hi ha 22 retalls de premsa que hi fan referència, entre els quals el de Sagarra). Que jo sàpiga, el «Conferentia Club» només arribà a publicar quinze conferències corresponents als dos cursos del primer any (1929), tot i que el volum va sortir el 1931 («per munificència del seu Vice-president, l'ExceHentíssim Senyor Vescomte de Güell») i anunciat com el primer d'una sèrie. Però a l'arxiu Riba hi ha uns apunts manuscrits (24 cares de quartilla, amb el títol de la conferència, el nom de l'associació organitzadora i la data en què fou donada) que, sense cap mena de dubte, Riba utilitzà com a guió. Es tracta d'anotacions en general poc elaborades (no sempre paràgrafs redactats completament, de vegades només dades de referència), però és possible de seguir-hi perfectament el curs de la conferència; a més, la vida i l'obra d'Arquíloc, de les quals s'ocupa Riba en la part central del text, són seguides a partir del testimoni que forneixen alguns dels fragments conservats de la seva obra: així, mecanoscrites i enganxades sobre les quartilles, hi ha les versions de Riba, inèdites encara, fetes en prosa, de 46 fragments arquiloquiens. La meua tasca ha consistit, precisament, a transcriure (i a anotar en la mesura que m'ha estat possible) el text d'aquestes quartilles. Potser serà bo, tanmateix, que abans de presentar la transcripció miri d'escatir un parell de punts que ajudaran a situar la visió ribiana d'Arquíloc.

1. FRANCESC CAMBÓ, *Memòries (1876-1936)*, I (Barcelona 1981), pàg. 400.

Tradicionalment s'ha considerat Arquíloc com el poeta del qual conservem testimonis que introduí per primera vegada la seva pròpia experiència vital com a pretext de la seva poesia, trencant així amb la tradició èpica anterior. És aquesta concepció la que ha fet que es parlés de subjectivitat o, com diu Riba, de «poesia del θυμός: Arquíloc, doncs, seria a l'origen de tota la poesia lírica occidental. L'exposició que fa Riba és, des d'aquest punt de vista, absolutament exemplar: dona una interpretació biograficitzant dels fragments, i insisteix a valorar Arquíloc com un poeta revolucionari, inventor d'una nova poètica, la qual cosa li permet d'establir uns interessantíssims paral·lelismes i d'esplaiar-se parlant més en general de la lírica. Aquesta era la interpretació d'antic establerta i comunament admesa per la crítica al moment en què Riba s'ocupà d'Arquíloc, i encara avui, si bé amb moltes matisacions, hi ha qui hi insisteix: és l'escola que l'autora d'un llibre recent² anomena els crítics del *cri du coeur*, la tesi fonamental dels quals Carles Riba va recollir en la síntesi contundent que donà títol a la seva conferència: «la poesia sóc jo». La influència que, sobretot des dels anys seixanta, han adquirit els ja sexagenaris treballs de Milman Parry sobre la poesia homèrica com a èpica oral i formulària, ha fet que s'hagi pogut també considerar la lírica grega arcaica (i, doncs, la poesia d'Arquíloc)³ com a poesia d'ocasió, destinada a una *performance* concreta, i almenys en part composta oralment. D'altra banda, però, avui sembla que no es pot desvincular ni poc ni gens la poesia arquiloquiàna de tota una tradició anterior, perduda per a nosaltres: s'han descobert, darrera dels noms de Neobule i de Licambes, que solien entendre's com els personatges reals de la noia pretesa del poeta i del pare que li'n nega la mà, personatges estàndard, tòpics literaris contra els quals el poeta adreça invectives al seu torn convencionals. Es comença a deixar de creure, doncs, en la identificació entre el «jo» poètic que apareix com a narrador en el poema i el «jo» real i personal del poeta, i com a conseqüència es tendeix a pensar que els altres personatges que s'hi presenten són també, en certa mesura, personatges de ficció. Probablement el primer estudi modern que permet d'adoptar aquesta idea com a base per a l'anàlisi de la poesia d'Arquíloc havia aparegut ja quan Riba va parlar-ne al Con-

2. ANNE PIPPIN BURNETT, *Three archaic poets. Archilochus, Alcaeus, Sappho* (Londres 1983).

3. Vegeu, per exemple, DENYS PAGE, *Archilochus and the oral tradition*, al desè volum dels «Entretiens sur l'Antiquité Classique» que publica la Fundació Hardt (Ginebra 1964).

ferentia Club.⁴ En tot cas, tal com sol fer sempre que presenta un text clàssic, i d'una manera més raonable encara perquè en aquesta ocasió es tractava d'una conferència de divulgació, hi exposà el que llavors era generalment admès. L'obra d'Amédée Hauvette que fonamentalment va seguir (*Archiloque. Sa vie et ses poésies*) havia estat publicada a París feia una colla d'anys (el 1905), però aleshores era, sense cap mena de dubte, la monografia més important amb què es podia comptar: per tot allò que fa estricta referència a Arquílloc, Carles Riba s'aparta en molt pocs punts de les idees d'Hauvette, i sol ser a més allà on aquest adopta una actitud innovadora, per exemple quan proposa una correcció al text grec que ens ha estat transmès.

Un altre fet en el qual em sembla que val la pena de parar esment a l'hora de valorar aquesta conferència és la seva singularitat dins l'obra ribiana de traducció. Si hi ha constància que, de ben jove, s'havia exercitat en la traducció de Píndar, de tot Safo i de les anacreòntiques, les versions d'Arquílloc que aquí presento són fins ara l'únic testimoni del treball sobre lírics grecs arcaics de Carles Riba com a traductor ja «madur»: ⁵ convé recordar que els tres volums de les *Tragèdies* d'Èsquil van ser publicats contemporàniament (entre el 1932 i el 1934) a la Fundació Bernat Metge, i que a la introducció al primer volum, Riba hi expressava el seu «homenatge als companys més joves de la F.B.M., benemèrits alguns d'ells en la poesia catalana, que durant llargues hores, curs darrera curs, s'han assajat amb nosaltres en la versió de lírics grecs». ⁶ En aquesta mateixa introducció justificava que, com va fer amb Arquílloc, hagués escollit la prosa per traduir l'obra d'Èsquil: «Concebuda així la versió d'un poeta, fer-la en vers o en prosa esdevé una qüestió més secundària que no creuen molts; més, diríem que el vers pot esgarriar el traductor amb paradoxals comoditats d'efecte. Per altra banda, la prosa és més franca a fer veure el caràcter de cosa provisòria que té

4. C. THEANDER, *Λυκάβης, Λυκάμνης, Symbolae Philologicae O.A. Danielsson octogenario dictatae* (Uppsala 1932).

5. A banda d'això hi ha només, que jo sàpiga, les traduccions al castellà i en vers, també inèdites encara, que després de la guerra preparà Carles Riba per a una antologia de la lírica amorosa universal, encàrrec editorial que no arribà a dur-se a terme. D'Arquílloc n'hi ha dos fragments traduïts, sota un mateix títol (*Amiga perdida*): «Con sólo que pudiera / tocar la mano de mi Neobule», i «Se deleitaba de llevar un ramo / de mirto y una hermosa flor de rosa / y el pelo le venía por los hombros / como cae una sombra, y por la espalda».

6. ÈSQUIL, *Tragèdies*, I (Fundació Bernat Metge, Barcelona 1932), pàg. XXIV.

sempre per força la versió d'una obra poètica; la qual, arrencada de la seca forma única, exacta, acabada, absoluta, és feta relativa a un altre temperament, a un altre lloc, a una altra època».⁷

Abans de presentar la transcripció de les notes i traduccions per a la conferència, em resten només per dir dues coses. En primer lloc, ja he parlat de la monografia d'Amédée Hauvette que Riba utilitzà com a font bàsica; els rastres en són evidents tot al llarg d'aquestes quartilles, però segurament seria excessiu que jo assenyalés en nota la referència exacta de cada un dels passatges d'Hauvette aHudits per Riba. Ho faré, doncs, tan sols en uns pocs casos, a tall d'exemple. És clar que, al costat d'aquesta font, Riba en consultà d'altres: jo només he sabut descobrir informacions procedents de l'article *Archilochos* signat per Crusius a la *Paulys Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft* (RE, que cito per la reimpressió feta a Stuttgart el 1965); com en el cas d'Hauvette, indicaré en nota un parell de casos en què Riba clarament se'n serveix. En segon lloc, i pel que fa a les traduccions, no tinc cap dubte que Riba utilitzà el text establert per Ernst Diehl al primer volum de la seva *Anthologia Lyrica Graeca* (Teubner, Leipzig 1925).⁸ Per facilitar la confrontació amb l'original grec, he afegit entre parèntesis, darrera cada un dels fragments traduïts per Riba, la numeració que li correspon en l'edició de Diehl.

Deixo per al final un breu capítol de valoracions, i dono tot seguit la transcripció de les notes de Carles Riba. Naturalment, no n'he tocat ni n'he tret res: només he restituit la forma sencera dels mots abreujats (s. = seu, seva; q = que; nat.^a = natura, naturalesa; 1.^r = primer; etc.), i en algun lloc he afegit entre claudàtors un verb o un signe de puntuació que era clar que hi mancaven a causa de l'escriptura apressada. Finalment, una sola crida al marge que havia fet Riba, ja en la part final de la seva conferència, l'he inclosa dins el text al lloc que li corresponia, també entre claudàtors.

Haig d'agraciar a la família de Carles Riba, i en especial a la senyora Eulàlia Riba, la seva amable autorització per a consultar el material de l'arxiu i per a publicar-ne, ara, aquestes quartilles.

7. *Ibid.*, pàg. XXIII.

8. A l'exemplar que se'n conserva al Seminari de Grec de la Universitat de Barcelona s'hi poden veure, escadusseres, unes quantes anotacions al marge, en llapis, de la mateixa lletra de Riba, que a més coincideixen amb el text que dóna en la seva versió així, per exemple, al fragment 37 D, al costat del grec ἀπέφλοσαν es llegeix «s'espellofaren», i al fragment 77 D, sota el grec συγχερανυωθείς, es llegeix «llampat».

TRANSCRIPCIÓ DE LES NOTES DE RIBA

Arquíloc, o «la poesia sóc jo»

Conferentia Club, 19-VI-33

Salutació: tria del tema

Arquíloc, el primer poeta de carn i ossos en la seva poesia —a part d'Hesíode (aquest cantà les seves coses, les seves reflexions sobre una injustícia que se li havia fet).¹ Arquíloc es posa ell mateix per matèria del seu cant. Una revolució tal, que si no hi hagués hagut un començament popular, s'hauria trobat intolerable: Arquíloc, hi donà el seu nom, la força del seu geni —comparat pels antics amb el d'Homer— l'individualitzà, fou, molt a la grega, el mite d'ell mateix.

Ens acostem a Grècia tots, per trobar-nos més prop de la naturalesa amb els ulls més directament oberts sobre el misteri del món i sobre la mateixa essència de l'home. Per refer-nos una virginitat, en suma. Però els romàntics, preocupats per la felicitat, hi cercaven una evasió:

en l'idihi — Leopardi

en un panteisme joíós — Hölderlin, Rilke

Els moderns —com potser en el fons els romans— demanem als grecs un mestratge— el mestratge del pur recomençament. Nietzsche: refer cadascú tota l'evolució humana: superar la naturalesa, superar-se a si mateix. No s'hi cerca una lliçó de moral tant com una afirmació de força. L'antiguitat moralitzant recollida pel cristianisme, que li donà un sentit profund nou. Amb raó es parla d'un neopaganisme, amoral —bo i dolent alhora, com la natura (Goethe)—² tot ell en una frase de Tucídides: «No podem dominar», etc.³

1. HESÍODE, *Els treballs i els dies*, v. 27 ss.

2. Riba se serveix en altres ocasions d'aquesta al·lusió a Goethe; vegeu sinó aquest passatge de «*Nausica*» de Joan Maragall: «enfront de Nausica que ingènuament es revela, Ulisses és en la tragèdia maragalliana un caràcter que deliberadament es conté. L'heroi de totes les experiències, el fàustic "extremat en el bé i el mal"....» (*Obres Completes*, II, Edicions 62, Barcelona 1967), pàg. 527.

3. No he sabut localitzar aquesta citació de Tucídides. ¿Pot ser que Riba, citant de memòria, es confongués amb la frase final de l'*A Demònic* d'Isòcrates (μόλις γὰρ ἂν τις ἐκ ταύτης τῆς ἐπιμελείας τὰς τῆς φύσεως ἀμαρτίας ἐπικρατήθειεν)? Del fet indubtable que Riba havia de conèixer a fons el text atribuït a Isòcrates, n'hi ha a més una prova: el tercer quadern de la «Col·lecció de Literatures Antigues» que dirigia Lluís Segalà i Estalella, publicat a Barcelona el 1918, consistia precisament en la traducció de l'*A Demònic* d'Isòcrates, feta per les alumnes de l'Escola Superior de Bibliotecàries, de la qual Riba fou professor des del principi fins que la dictadura de Primo de

Arquíloc l'hauria poguda fer seva, davant la poesia: no podia dominar la seva personalitat, quan els rapsodes distribuïen, generosament com Homer, el goig suprem en la màgia d'un món heroic —o quan predicaven la «mort gloriosa per la pàtria», com Tirteu (mort + joventut = bellesa)—⁴ ell sembla haver dit, sense adonar-se'n, «la poesia sóc jo», descobrint, així gairebé de sobte i per a sempre, si no la poesia lírica moderna, el camí d'ella. «La poesia del θυμός»: el mot; l'home interior (pensament / sentiment / confident alhora: exhalar-lo és morir).

Evocació d'aquest singular individu.

La seva època:

Es coneix per:

— Fragments escassos (indecència, claredat).

— Testimonis antics —però la majoria procedents de la seva mateixa obra.

Fragments d'Arquíloc (com els de Safo): una tal expressió de personalitat, que [és] aplicable la frase de Kisling:⁵

«Voldria que si aquesta pintura es cremava i només se'n retrobés un trosset, un trosset del fons, es pogués dir que aquest centímetre quadrat valia per la resta.»

Època —25-26 segles enrera. c. 700-650.

El món d'aleshores:

Roma no és res.

Atenes, no compta dins el món grec. Soló arcont 594.

Una Assíria declinant:

Sennàquerib 705-681.

Sardanàpal 668-626.

Guerres amb Egipte:

Samaria caiguda (722).

Jerusalem debatent-se (Arquíloc entre Isaías/Jeremías).

Un nou poder: els lidis:

Giges des de c. 687; s'alia amb Egipte i envia a Psammètic els primers grecs (Colossos d'Abu Simbel). Sota el seu domini, les ciutats gregues

Rivera n'interrompé l'activitat (1916-1924), així com també quan tornà a funcionar en el període 1930-1939.

4. TIRTEU, fragment 6 D, v. 1-2.

5. És clar que s'ha de tractar de Moïse Kisling, pintor de la primera escola de Ceret, però no he sabut identificar la font de la citació.

d'Àsia. Poc navegants. Sobre el «camí reial» (de l'Egeu a l'Eufrates i a Orient) riquesa fabulosa — luxe.

La idea dels seus tresors fabulosos s'estén sobre la mar egea, escalfant les imaginacions ja prou vives d'un poble àvid de vida i que es troba en una terra pobra, on les riqueses són acaparades per uns negociants de la classe mitjana, que aviat volen també el poder, i, fent-se forts en la fam del poble baix, tomben els governs aristocràtics i s'erigeixen *tirans*, absoluts i hereditaris (entre Napoleon i els dictadors d'avui).

Això augmenta, almenys diversifica, el nombre dels qui han d'emigrar.

El moviment grec de colonització. Van venent la por al mar. Cf. els vikings —els conquistadors: colonitzadors i pirates alhora, excusant-se amb raons religioses.

Paros: illa nua, pobra
 port capital mal orientat (abrigat) per al comerç
 marbre
 figues i cereals a les fondalades
 cabres
 pesca

Família sacerdotal i noble.

Fill de Telesicles i l'esclava Enipo (bastard + noble).

Pretensions de l'aristocràcia/pobresa del poble.

Emancipació pel comerç, l'aventura.

Arquifloc (qüestions d'herència?) emprèn aquest camí, unint el punt d'honor de la noblesa cavalleresca i àdhuc elevat (cf. Homer!) amb el ressentiment popular (cinisme).

Ferit, ofès sens dubte. Però ¿bandejat polític? Cap indicatiu. Rancúnies inextingibles. Fantasia també. — *Misèria*.

Tasos. — Prop de Tràcia, a l'altra banda de la Calcídica.⁶ Mines d'or, ja descobertes pels fenicis (àdhuc el nom és fenici: «el cim» brillant de mica!) Vinyes.

Tradició/Oracles de família. El pare colonitzador? ἀρχηγέτης segons la tradició.

¿És algú de Tasos que li parla i el tempta?

6. En el manuscrit, superposat al text, hi ha un dibuix situant Tasos a la zona de la Calcídica.

Deixa Paros i aquelles figues i la vida marinera. (53 D).

Era tractant en figues? O simplement figues / pesca menja del poble
 συκοτραγίδης = papa figues = mort de gana.

Posa al tallant de l'ona i del vent. (43 D).

la vida

Tenint les ànimes en braços de l'ona. (21 D).

Com una esquena d'ase es dreça, coronada de salvatge boscúria; no és pas un bell país, atraient i amable, com el de vora les aigües del Siris. (18 D).

Sud d'Itàlia: el jardí de les Hespèrides

χώρα εὐδαμίωνων

proverbial⁷

Tota la misèria de Grècia ens hem congriat a Tasos. (54 D).

1.ª els tracis; lluites encara contra els colons.

2.ª colònies de pertot arreu, a Tràcia: Andros, Quios, Lesbos.

— Repercussió de les lluites metropolitanas: Eubea (Calcis i Erètria).

Arquíloc: Tasos té la pedra de Tàntal suspesa damunt. Veu venir la tempesta.

Mira, Glauc, ja la mar profunda és torbada per l'oneig i entorn dels cims de Gires s'aixeca un núvol dret, senyal de temperi. S'apodera el terror sobtadament. (56 D).

La vida de soldat. Alegries i penes.

No sols a l'illa; també al continent, per la possessió d'Estrime (contra els quiesos). Lluites obscures: ja per als antics, els poemes d'Arquíloc [eren] un document.

Ho espero, la canícula n'assecarà molts amb el seu raig punyent. (63 D).

A la llança porto coca pastada, a la llança el vi d'Ismaros i bec reclinat a la llança. (2 D).

7. La informació procedeix de CRUSIUS: «Thasos ist kein καλὸς χώρος οὐδ'ἐπιμερὸς οὐδ'ἐρατὸς, οἷος ἀμφὶ Σίρνος ποῖας. Aber Unteritalien galt längst als Hesperidengarten und χώρα εὐδαμίωνων...» (RE, II 1, 491, 60 ss.).

Una figuera roquera que alimenta moltes gralles és Pasifila, l'amable hostatjadora. (15 D).

La figuera de Santorini.⁸

Au doncs, amb la tassa vés passant pels bancs de la ràpida nau, lleva els taps de les gerres ventrudes i treu el vi roig fins a les mares; perquè, el que és nosaltres, no podem passar-nos dejuns una guàrdia com aquesta. (5 D).

Tucídides diu que els grecs no s'aventuraren a combatre per mar fins c. 664.⁹

Algun sai ara llueix amb l'escut, arnès sense tara, que vaig abandonar vora d'una mata. No és pas que volgués; però em vaig escapar de la mort. L'escut aquell, adéu! En tornaré a comprar un de tan bo. (6 D).

Alceu¹⁰ Por de la mort dels herois d'Homer; aquí, cinisme.
Horaci¹⁰

Sais — tribu tràcia.

Hi passà veritables angoixes: *κλαίω τὰ Θασίων, οὐ τὰ Μαγνήτων κακά.*¹¹

Crítias¹² diu que es va fer odiar dels tasis pel seu esperit burleta. I no havia començat, es pot dir! Els fragments de Tasos acusen un humorisme cínic, però no sagnant. Amics: Glauc/Pèricles —burla fina. Mort en naufragi: elegia punyent.¹³

¿Torna a Paros? Sembla.

8. Carles Riba havia passat per l'illa de Santorini el 1927, en el seu viatge a Grècia; n'hi ha testimonis epistolars: vegeu CARLES-JORDI GUARDIOLA, *Carles Riba: les cartes del viatge a Grècia* («Reduccions», 23/24 (set.-nov. 1984), pàg. 67 ss.). En les cartes publicades no hi ha, però, cap referència a aquesta figuera.

9. TUCÍDIDES, I 13, 4.

10. És Hauvette qui parla llargament, a propòsit del fragment d'Arquíloc que Riba acaba de llegir, d'Alceu (fr. 32 Bergk) i d'Horaci (*Epist.*, I 19, vv. 28-29) (*Archiloque. Sa vie et ses poésies* (París 1905), pàg. 85 s.).

11. ARQUÍLOC, fr. 215 D.

12. Elià (V. H., X 13) reporta un passatge de Crítias del qual es prenen moltes de les dades de la hipotètica biografia d'Arquíloc.

13. Referències a uns fragments d'Arquíloc que Riba no tradueix (59 D, adreçat a Glauc com el 56 D que ja ha traduït, i 7 D, elegia en la mort de Pèricles que, segons Plutarc, era cunyat d'Arquíloc).

No m'importen els munts d'or de Giges, ni l'ambició s'ha apoderat de mi, ni les obres dels déus em fan enveja, ni desitjo tampoc un gran reialme; tot això és ben lluny dels meus ulls. (22 D).

¿Desencant de la vida d'aventures? Fa pensar en la ironia del *beatus ille*. Vida a Tasos: de poeta (concursos, festes, etc.). La novel·la sentimental de la seva vida: Neobule. En seguim les fases (en fragments) per primera vegada en la poesia. Llegendària en l'antiguitat:

Només la filla gran de Licambes. (24 D).

L'encontre: Llucià¹⁴ encara en cita el quadre graciós: la noia va a un banquet, a una festa:

Li agradava de portar una branca de murtra i la bella flor del roser, i els cabells li ombraven les espatlles i la nuca. (25 D).

Perfumats els cabells i el pit, fins un vell se n'hauria enamorat. (26 D).

Ja s'hi veu la coqueteria, el luxe (cf. els perfums i l'orient).

Et segueixo, suplicant-te en silenci. (46 D).

Hi hagué prometatge. Però el promès, ¿quin esdevenidor? Un aventurer fracassat, un bastard, un poeta pobre i malvolgut.

Per la casa rodava un odiós xerraire. (32 D).

El pare sembla encara mantenir la paraula; el fragment que Aristòtil¹⁵ posa en boca d'un pare. ¿És Licambes, que respon als murmuradors? L'eclipsi de 648 (visible a Paros):

14. HAUVERTE, *op. cit.*, pàg. 227 s.: «On rapporte à ces relations naissantes d'Archiloque avec la jeune fille la description que voici: "Elle se plaisait à tenir dans sa main une branche de myrte et une belle fleur de rosier; sa chevelure ombrageait ses épaules et son cou". Ajoutons, si l'on veut, à ces trois vers "le regard humide et la voix douce", deux traits que Lucien semble avoir empruntés au même tableau (Luc., *Amores*, 3). (...) Et c'est là justement l'effet que décrit un fragment qui semble inséparable du précédent: "Elle avait les cheveux et la poitrine parfumés, au point d'enflammer d'amour même un vieillard"». El fragment que esmenta Hauvette a continuació és també el que tradueix Riba tot seguit (46 D).

15. ARISTÒTIL, *Retòrica*, III 17 (1418 b).

No hi ha res que no es pugui esperar, que es pugui jurar que no serà mai, res que esbalaieixi, puix que Zeus, pare dels Olímpics, en ple migdia ha fet la nit, velant la resplendor del sol. Un llòbrec esglai ha vingut als homes. Si, des d'ara tot es pot creure, tot es pot esperar. Que ningú de vosaltres no s'admiri, si veu les bèsties del bosc baratar llur pastura per la humida dels dofins i estimar-se més les sonores onades que la terra ferma, i en canvi als dofins plau la muntanya. (74 D).

Neobule sembla haver correspost: fragment del tendre desig, que fa pensar en Safo:

Perquè un tal desig amorós, arremorit en el seu cor, escampava una gran boira pels seus ulls, robant-li del pit l'esma tendra. (112 D).

Parla en passat.

Neobule se'n cansa, si mai li correspongué:

En l'una mà porta aigua, l'artera, i en l'altra foc. (86 D).

Ruptura.

T'has desentès d'un gran jurament, la sal i la taula. (95 D).

Zeus pare, no he celebrat el convit de noces. (29 D).

Sàtira despiadada. En els comoi, en els τωδασμοί (mena de carnaval de Paros) del culte de Demèter i Dionís. Adhuc a la plaça. Versos àgils, lleugers, de boca en boca. Iambes seguaços. La «rabies» d'Horaci.¹⁶

Pare Licambes, ¿què és això que se t'ha acudit? ¿Qui t'ha esgarriat l'enteniment que abans tenies ben ajustat? Ara sí que als ulls de la gent no ets més que una gran rialla. (88 D).

Faules, contra l'orgull aristocràtic de Licambes i els rivals:

El mico i la guineu (retret de vanitat ridícula).

L'àguila i la guineu¹⁷ (retret de perfídia/crueltat: l'àguila = Licambes des del cim de l'arbre es burla de la seva víctima).

16. HORACI, *Ars Poetica*, 79: «Archilochum proprio rabies armauit iambo».

17. Les faules «el mico i la guineu» i «l'àguila i la guineu» corresponen a reconstruccions d'alguns èpodes d'Arquíloc que han proposat, de maneres diverses, bastants filòlegs, a partir de fragments dispersos conservats.

L'amor no és apagat del tot:

Així i tot, jo pogués tocar la mà de Neobule! (71 D).¹⁸

Mesquí, jec dintre el desig sense vida, per voler dels déus traspasat de cruels dolors fins al moll dels ossos. (104 D).

Gelosia.

Imaginacions obscenes: un Otel·lo.

Lladre que rodes de nits per la ciutat. (36 D).

S'ajagueren contra el mur en l'ombra espessa. (33 D).

No s'hauria d'untar de perfums, essent una vella. (27 D).

Diverses llegendes de la desesperació i la deshonra. En temps d'Horaci, que diu haver-lo imitat, però no en els sentiments:¹⁹

1.ª variant: Licambes mort, Neobule penjada.

2.ª variant: Pare i filla morts.

3.ª variant: les dues filles; el pare.

La llegenda és tardana però revesteix una veritat:

Ajupits, s'espellofaren de tot aquells orgull. (37 D).

El dolor més gran/punyent de la seva vida d'aventures. ¿Podem imaginar a l'últim una revenja satisfeta? Ha plantat cara amb gallardia i no vol més dolor.

Perquè ni guariré res plorant ni faré que res sigui pitjor seguint divertiments i banquets. (10 D).

Torna a la guerra; per patriotisme? Per esperit d'aventura?

Una vida descansada convé als vells, sobretot si són de costums simples o comencen a beneitejar o bé repapiegen del tot, cosa pròpia de vells. (50 D).

Per pobresa també, segurament: està disposat àdhuc a ésser mercenari.

18. Aquí, per exemple, Riba segueix el text de Diehl i no pas la correcció que proposa HAUVETTE (*op. cit.*, pàg. 228): «Ah! puissé-je toucher Neoboulé de ma main (χειρ, et non χείρα)!».

19. HORACI, *Epist.*, I 19, vv. 23-31 i *Epod.*, 6, 13.

I em diran mercenari com a un cari. (40 D).

¿Pren aquesta idea amb cinisme?

El mercenari, oh Glauc, és un amic mentre hi ha combat. (13 D).

Eubea: mestressa del mar, del comerç (única rival, Egina).

La guerra entre Calcis i Erètria, fins aleshores juntes (més de 30 establiments). Els cavallers eubeus / «els orgullosos senyors d'Eubea» (pacte de suprimir fones i arcs).²⁰ Naxos contra Paros. Tot el món grec implicat.

Arquíloc, home ja pràctic: no està per la fatxenda.

No em plau un general de bella estatura ni eixancarrat ni envanit dels seus rulls ni afaitat de sota el nas, sinó que en voldria veure un de petitó i garrell de cames, que plantés ferm sobre els peus, ple de coratge. (60 D).

Per set morts que han caigut a força d'empaitar-los, som mil matadors. (61 D).

Un dia és ell mateix un d'aquests morts; a mans d'un de Naxos (Arquias o Calondas) en combat regular (χειρῶν νόμῳ).²¹

Per a la seva revolució, Arquíloc compta amb el gust general per la poesia i el cant:

Tothom del món s'encisa amb els cants. (106 D).

Parla del seu do, amb l'orgull d'un aede homèric, essent ell mateix sagrat.

Jo sóc un servidor del rei Eniali i conec també l'amable do de les Muses. (1 D).

Perquè sé preludiar el bell cant del rei Dionís, amb l'esperit llampat pel vi. (77 D).

El que fa, és canviar de tema: les seves circumstàncies, els seus sentiments, etc.

Sembla sentir la terrible dita d'Homer: els déus han teixit aquestes desgràcies, perquè no manquin cants, etc.²²

20. Al·lusió a un fragment d'Arquíloc (3 D), d'acord amb HAUETTE (op. cit., pàg. 174 s.).

21. Aquí Riba segueix CRUSIUS (RE, II 1, 495, 41 ss.): «Ein Naxier, Archias (...) oder Kalondas (...) sollte ihn erschlagen haben, und zwar in redlichem Kampfe (χειρῶν νόμῳ)...».

22. *Iliada*, VI, vv. 357 s.

Per a ell la seva rancúnia és més important com la d'Aquiles; li dóna dret a invocar Apol·ló —del qual una llegenda el fa protegit des de la naixença— com a aliat contra els seus enemics:

Príncep Apol·ló, tu assenyala els culpables i perd-los com tu perds. (30 D).

Al costat del seu art, hi ha els dots del seu θυμός:

Una gran cosa és fer: al qui em fa mal, tornar-li-ho amb mals terribles. (66 D).

Amb mi aquest no se'n sortirà de franc. (87 D).

La seva arma, és la seva paraula; ningú l'ha manejada més terriblement; llenguatge popular, d'una vivacitat única:

Ritmes lleugers — dàctils, que s'agafen a l'orella.

Mig cant / mig declamació / instrument.

Fragment recentment trobat:²³

...errívol per l'ona i a Salmidessos, tot nu, que de bon grat l'acullin els tracs d'encimbellada cabellera; aleshores curullarà la mesura de molts mals, rosegant un pa servil; glaçat de fred, que surti de l'oneig tot cobert d'alga i que peti de dents, com un gos boca terrosa, ajegut sense força a trenc mateix d'onades. Això jo voldria veure sofrir aquell que em va fer tort, que va trepitjar els seus juraments i abans m'era company. (79 D).

No fou la ira, com l'afany de classificació dels crítics grecs, l'únic sentiment de la seva poesia. Hem vist la tendresa; elegia a la mort del cunyat; melangia d'aquesta constatació de com va el món (ja és el to d'Eurípides):

Quan un home és mort, no és respectat entre els ciutadans ni té anomenada; els vivents perseguim sobretot el favor del vivent; al mort, li toca sempre la part pitjor. (64 D).

Tant que sofrí dels altres, no es plantejà, com un Hesíode, el problema de la justícia i la injustícia. Cap expert religiós profund: càntics religiosos de to popular (el d'Hèracles!) Tingué una idea primària també de les viscissituds humanes. La idea que tenen els personatges d'Homer, Homer mateix: els déus

23. «Nulle part l'acharnement ne s'exprime avec tant de force que dans la pièce récemment déchiffrée sur un papyrus de Strasbourg» (HAUVETTE, *op. cit.*, pàg. 223); per a Riba la troballa ja no podia ser tan recent, perquè s'havia publicat el 1899. Els editors més moderns estan d'acord, en general, a no atribuir aquest fragment a Arquíloc, sinó a Hipòanax.

trien els que els agraden; abandonar-se a ells, no amb la confiança en llur providència sinó amb un fatalisme trist, gairebé d'estoic, de calvinista, avant la lettre, perquè no hi ha res més a fer:

Posa-ho tot en mans dels déus, puix que sovint redrecen, d'entre mals, homes que jeien sobre la terra negra, i sovint també capgiren els qui es tenien ben fermes i els ajeuen d'esquena. Aleshores vénen molts danys i l'home va errant per necessitat de menjar, amb l'enteniment perdut. (58 D).

S'hi sent el tòpic: ho troba/accepta fet; formulat així. No s'hi tortura de pensament.

Enfront de tot, l'acció humana, personal, lluita i defensa: el que hi ha de més noble en la seva poesia; això, dins el sentiment de la mesura, de la repulsa a tota ὕβρις en el dolor com en l'alegria:

— ὕβρις, el mot clau de tot allò que defugia el seny/la cultura grega; cf. Soló davant de Cresos.²⁴

Cor meu, cor meu, agitat per dols irremeiables, redreça't, defensa't dels enemics presentant el pit cara a cara, i en els paranys dels qui t'odien ocupant el teu lloc ben a prop, fermament; i ni vencedor et vanis obertament, ni vençut et lamentis atuit a casa; ans alegra't en les alegries i no t'enutgis massa en els mals; coneix quina és la llei que governa els homes, car tu també ets escanyat pels amics. (67a D + 67b D).

Aquest instint contra la ὕβρις li assenyala un límit al que podria semblar realment infinit en ell: la rancúnia.

Es el mateix d'Homer en el sublim final de conciliació de la Ilíada, quan el poeta, davant la majestat i la tristesa de la mort [,] sembla aixecar-se com a àrbitre, no ja entre els herois mateixos, sinó entre els déus, imposant la treva.

Car no és noble insultar els morts. (65 D).

¿Poca cosa la seva vida? Com tota vera revolució, matèria insignificant en ella mateixa, però força indomitable.

Glòria d'Arquíloc. Divulgació: per escrit; atracció d'una personalitat forta, cf. tots els casos semblants. Els rapsodes amb Homer (Hermes amb les dues testes). Per ell és possible, 40-50 anys després, l'escola, més lírica, de Lesbos (Alceu, Safo) primavera de música —però cap imitador possible.

Significatiu: l'home que prescindeix del caràcter religiós de la poesia i del poeta, que no vol ésser ni vates ni savi, que abandona, en certa manera, tam-

24. HERÒDOT, I, 26-33.

bé com a poeta, l'escut per a salvar la seva personalitat, el seu θυμός, de la mort, que es fa ardidament la matèria del seu cant, que treu tota la seva poesia del seu enginy i de la seva pròpia experiència viscuda, aquest profà maligne — mereix el màxim respecte, és venerat com l'heroi. La llegenda simbòlica de l'oracle i del seu matador.²⁵

Els grecs li perdonaren la malignitat — ¿per esteticisme? El mot sobre Villon (hauríem tingut un bon home més, que n'hi ha tants, etc.).²⁶ [Cf. el mot (irònic? qui en treu l'aigua clara?) de Plató: cosa lleu etc.²⁷ És només un romàntic (com Baudelaire) que sent una maledicció que la posteritat no ha de mantenir, al contrari. En Arquíloc, en Villon, és una qüestió de consciència moral i prou.] Jo crec que fou sobretot per la fascinació que la individualitat i la força exercien sobre els grecs (Sòcrates, Plutarc volen la força en tot: àdhuc en el mal; més que una virtut fluixa). Hi resisteix un Píndar, aristocratitzant, moralitzant (i botifler), altiu en el seu paper de dispensador de glòria i de saviesa:

«He vist —baldament de lluny— l'insultador Arquíloc sempre en la misèria, engreixant-se només que d'odis ferotges.»²⁸

Per a ell, l'ideal és la riquesa més la saviesa; les dues coses que no conegué el pobre Arquíloc.

Sense aquesta valorització de l'expressió despòtica, que exigeix tota l'atenció, tota la simpatia en el sentit literal del mot, sobre els dolors i afectes més corrents, però d'un mateix constituït per un moment en centre del món — no hauria estat possible, jo crec, la tragèdia, que es crea en rigor amb Èsquil, 200 anys després. La influència externa d'Arquíloc és en la comèdia, per la seva sàtira; però en el fons, significa alguna cosa en l'origen de la tragèdia. (Èsquil se n'hauria sorprès tant com Píndar.) No perquè pròpiament determinés, influís: està en el començament d'una línia lírica, que s'encontra amb la preocupació pel problema de la justícia immanent i de l'ordre del món que apareix amb Hesíode. L'èpica forneix els temes, l'acció: la lírica arquiloquiàna, sovint el to.

Des d'avui, vist en perspectiva, així es pot veure. Com per a Dant —autòcton com és sempre el geni (Goethe)— també hi ha una línia que duu d'ell als trobadors. Cas semblant al d'Arquíloc. En els primers, els autèntics, els nobles:

25. HAUVERTE dedica un apartat del seu llibre a l'anàlisi d'aquesta llegenda (*op. cit.*, pàgs. 46-50).

26. Desconec d'on pot provenir aquesta citació.

27. Segons Plató (*Id.*, 534b), κοῦφον γὰρ χρῆμα ποιητής ἐστὶν καὶ πτηνὸν καὶ ἑρόν; Riba ja havia fet esment de la definició de la poesia com a «cosa lleu, alada i sagrada» en un dels *Escolis* («Sinceritat i literatura», *Oc.*, II, pàgina 64).

28. PÍNDAR, *Pitiques*, II, vv. 54-56.

Guillem d'Aquitània, Rudel, Rimbaut d'Orange —[no hi ha] cap preocupació a la manera antiga per la glòria— cap filosofia transcendental: és també una poesia que surt d'un mateix i de la vida. Adhuc —romànticament— provoquen (com potser Arquíloc instintivament) una major intensitat en l'experiència, a la recerca de l'escàndol i de l'aventura. Arquíloc i aquests trobadors, una idea sana, però encara infantil, de la significació d'aquesta experiència immediata.

No és ben bé l'actitud lírica moderna. La lírica, gènere dels nostres dies. Plenitud i totalitat del món en el somni personal de l'instant. En lírica sembla haver existit també com una «lleï dels ritmes». Abans d'aventurar-se a la lliure mar del somni, els poetes han volgut arribar a la poesia realitzada per un camí més ferm, més segurament encarrerat, un camí terrestre, diríem: a través d'una religió o una filosofia positives —o, com Arquíloc, *a través del temps i de l'anècdota, en la reacció immediata del θυμός*. Són pocs els poetes que han passat, en diví equilibri, entre els dos massa absoluts camins: el més gran, sens dubte Goethe.

A TALL DE CONCLUSIÓ

Això és, doncs, tot el que queda de la conferència que pronuncià Carles Riba al «Conferentia Club» el 19 de juny de 1933. Em sembla que és suficient per a poder esbossar, ja a tall de conclusió, unes valoracions globals. Ho faré entorn de tres nuclis.

En primer lloc, és clar que es tracta d'un treball de divulgació, tal com s'havia d'esperar. Abans ja he insistit prou en el fet que Riba presentà Arquíloc seguint la interpretació comunament admesa en aquell moment. Tal vegada l'únic retret possible és que escamotejà, en la tria dels fragments, el to més groller i obscè del poeta grec: és fàcil, en canvi, de fer-se càrrec d'una raó decisiva que en aquella ocasió l'hi podia moure, si es pensa en el públic al qual s'adreçava. En el que fa estricta referència a Arquíloc, doncs, Riba es mostra conservador, doctrinalment tradicional.

En segon lloc, permeteu-me que digui un mot sobre les traduccions. Ja he assenyalat la contemporaneïtat d'aquestes versions amb les d'Esquil; doncs bé, Riba, que en aquest sentit era molt honest, reconeixia que, per traduir el primer dels tràgics grecs, havia seguit el text establert per Paul Mazon, i afegia: «La seva versió, a més, considerada ja clàssica a França, ens ha servit constantment de guia segura, de línia de referència».¹ En una de les versions d'Arquíloc (la del fragment 74 D) es

1. ESQUIL, *Tragèdies*, I, pàg. XXIII. Sobre la dependència de la versió ribiana d'Esquil respecte a la de Mazon vegeu l'opinió de Mn. MANUEL BALASCH, vol. I: *Poesia* (Barcelona 1984²), pàg. 19.

pot detectar també una certa subjecció al text de la traducció francesa: «Il n'y a rien à quoi il ne faille s'attendre, rien dont on puisse jurer que cela n'arrivera jamais, rien dont on doive s'étonner, puisque Zeus, le père des Olympiens, a fait la nuit au milieu du jour en voilant la lumière étincelante du soleil (spectacle qui a répandu l'épouvante parmi les hommes)! Oui, désormais on peut tout croire, on peut s'attendre à tout: qu'aucun de vous ne s'étonne, quand même il verrait les bêtes fauves, changeant leurs retraites pour le séjour humide des dauphins, préférer au continent les flots retentissants de la mer et les dauphins se plaire dans les montagnes».² Notem, però, que «en ple migdia ha fet la nit», enfront de «a fait la nuit au milieu du jour», respecta l'ordre dels sintagmes de l'original grec (ἐκ μεσημβρίας ἔθηκε νύκτα); i que, en canvi, «la lumière étincelante du soleil» i «les flots retentissants de la mer», una mica més fiedsl als grecs φάος ἡλίου λαμπόντος i θαλάσσης ἡχέεντα κύματα, són molt menys efectius i brillants que el català, que sintetitza en «resplendor del sol» i «sonores onades»... En fi, crec que no es pot negar que Riba supera amb escreix el seu model i que és alhora més radicalment fidel al grec. Em sembla, sí, que aquestes versions ribianes d'Arquíloc tenen un nivell ben notable, amb aquells encerts particulars (com «llampat» per συγαερυνωθεις al fragment 77 D, poso per cas) que demostren com Riba havia arribat a dominar ja l'ofici de traductor. Que en aquesta tasca (a la qual s'abocava, com té dit en més d'un paper, des de la seva condició de poeta) se servia de la seva preparació excellent com a hellenista, sense exercir però en rigor com a filòleg, és un fet prou clar. La discussió a fons d'aquesta qüestió (del paper que hi pugui haver jugat, per exemple, la política de publicació assídua de la Fundació Bernat Metge, orientada sobretot a la normalització de la llengua receptora com a llengua de cultura universal), el plantejament mateix d'aquesta qüestió, dic, duria molt més lluny d'on aquí puc anar.

Per acabar, vull només insistir en un darrer punt: que Riba, en tot moment, es mostra com un home de cultura preocupat per la del seu temps. En el seu vessant de crític, dins del context que el tema de la conferència li imposava, arriba a fer formulacions generals, com la de la lírica avui: «plenitud i totalitat del món en el somni personal de l'instant». És justament la seva rigorosa preparació com a hellenista, entesa com a base d'una molt més àmplia cultura humanista, el que li havia de

2. AMÉDÉE HAUVETTE, *op. cit.*, pàg. 73.

permetre parlar d'un líric grec arcaic, i de fer-ho (consentiu-me que deixi altra vegada que ho digui Sagarra) amb «un punt de justa maduresa en la projecció del seu pensament», davant d'un públic format en gran part per senyores, «les quals naturalment no sabien qui era Arquíl·loc ni els feia cap falta» però que, tanmateix, «la nit després de la conferència, el deurien somiar i el deurien veure recitant i cantant amb la llengua plena de pebre i amb els ulls injectats, etzibant una mena de malediccions de gitano sublim, i acorralant amb penjaments i calúmnies al que no l'havia volgut acceptar per gendre, fins a l'extrem que el pobre home no va tenir més remei que passar-se un llaç escorredor per la nou del coll».

JORDI CORNUDELLA